

ФЛАМЕНКО ЯК СИМБІОЗ МУЗИЧНО-ТАНЦЮВАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ СХОДУ І ЗАХОДУ

Аналізується історія виникнення мистецтва фламенко, що поєднує музичні й танцювальні традиції східних та західних культур.

Ключові слова: фламенко, культура, мистецтво, канте.

Анализируется история возникновения искусства фламенко, которое сочетает в себе музыкальные и танцевальные традиции восточных и западных культур.

Ключевые слова: фламенко, культура, искусство, канте.

It's analysed the history of origin of art the flamenko, that combines musical and dancing traditions of eastern and western cultures.

Key words: flamenko, culture, art, cante.

Одним з актуальних завдань культурології є вирішення проблеми «Схід-Захід», оскільки донині в культурологічній науці не існує остаточної розробки означеної антиномії. Існують численні аспекти, що стосуються розв'язання означеного завдання, зокрема погляд на проблему крізь мистецтво. ХХ-ХХІ ст. характеризуються посиленням інтересу до фольклору різних країн, зокрема музично-танцювального: саме народне мистецтво зберігає давні культурні традиції, на яких базується сучасна культура. Одним з унікальних і своєрідних феноменів в історії музичної й танцювальної культури, що синтезував у собі досвід і традиції двох основних культур, Сходу і Заходу, є мистецтво «фламенко» (іспан. «flamenko»). Із ХХ ст. в Іспанії зростає інтерес до цього мистецтва, яке нині набуло популярності в усьому світі. Сьогодні існує безліч музичних і танцювальних студій та колективів, що сприяють розвитку й універсальному поширенню фламенко. Проте немає жодного наукового дослідження, в якому концептуально повно проаналізовано означений феномен.

Феномен фламенко в ХХ ст. досліджували іспанські автори: А. Кабаллеро, Б. Вега, М. Салазар тощо, а також А. Сиротина, які переважно висвітлювали історію виникнення мистецтва й терміна «фламенко», виділяють форми фламенко (від тридцяти до п'ятдесяти). Дослідник І. Россі аналізує канте (спів) фламенко і внесок циганської культури в його розвиток. А. Кларамунт і Ф. Альбайсін у книзі «Мистецтво танцю фламенко» презентують детальний огляд історії танцю та фотоматеріали, а також надають метод вивчення танцю фламенко Ф. Альбайсін із графічними поясненнями, фотографіями, схемами та нотами. Г. Клімент у книзі «Фламенкологія» вивчає походження фламенко, його «істинного» стилю, традицій. Цікавий факт помітив

В. Марреро — в циганських танцях Андалузії виразно відчувуються трагізм і самота. Проте здебільшого дослідники відзначають у фламенко синтез арабської, латиноамериканської, афроамериканської та європейської культур.

Мета статті — розглянути етимологію «Схід-Захід» в аспекті музично-танцювального мистецтва «фламенко» та систематизувати існуючий матеріал з історії означеного феномену.

У XVIII ст. в Андалузії виник спів Cante Jondo — найдавніша й найскладніша категорія мистецтва фламенко. Він поєднує в собі елементи й досягнення багатьох культур різних народів: фінікійців, греків, євреїв, арабів та інших національних спільнот народів Азії, Африки, а надалі Європи й Америки. Сьогодні розпочався процес поширення мистецтва фламенко, що протягом майже всієї історії цивілізації людства акумулював в собі спільний досвід багатьох культур. Загальною тенденцією сучасного музичного мислення є прагнення до синтезу загальнолюдського досвіду, — головним чином Сходу і Заходу, — у зв'язку з чим культура фламенко, що має значний історичний досвід подібного синтезу, набуває особливого значення. «Синтетичний характер мистецтва фламенко не результат лабораторних експериментів у кабінетних умовах, він народжений самим життям. Та й саме фламенко не що інше, як один із проявів цього життя» [8].

Мистецтвом фламенко займаються професійні співаки, музиканти й хореографи. Сьогодні воно стало популярним і серед широкого кола любителів. Про це свідчить відкриття різних шкіл, студій; проведення міжнародних фестивалів, семінарів у Європі, зокрема й в Україні. Проте розрізнена інформація про фламенко не надає глибокого розуміння й усвідомлення цього унікального явища, особливо необхідних професійним хореографам.

Основи фламенко пов'язані з давнім містом Тартесс (Таршиш) (лат. Tartessus, ісп. Tartessos), в Південній Іспанії в I тис. до н. е. Засноване воно тартессійцями (за однією з версій, це були етруски з Малої Азії, за іншою — місцеві племена турдетани й турдули) та фінікійськими колоністами з міста Кадіс. Імовірно, місто було засноване раніше 1100 р. до н. е. і з часом стало центром федерації племен, що займала територію сучасних Андалузії та Мурсії. Влада в Тартессі належала царям (найвідоміший Аргантоній, який, за свідченням Геродота, правив з 630 по 550 рр. до н. е.). Згодом Тартесс вступив до альянсу з греками й після поразки останніх у битві за Алалію був знищений карфагенянами. Існує припущення, що Тартесс пов'язаний із культурою бронзової ери Ель-Аргар, що була поширена на півдні Піренейського півострова в II тис. до н. е. Через нестачу достовірних історичних відомостей місто Тартесс стало напівлегендарним. Дехто вважає, що Тартесс міг бути колонією Атлантиди, яка також знаходилася на заході

античного світу, мала розвинену цивілізацію і згодом зникла. Музикознавець, гітарист, композитор, автор книг з історії мистецтва фламенко А. Шевченко пише, що «исследователи обнаруживают связь между Тартессом и древним Критом, ряд признаков которой в качестве своеобразного рудимента до сих пор сохранился в Андалусии. Так, коррида воспринимается как далекий прообраз игр с быком на Крите, а терракотовые статуэтки женщин в облегающих платьях с пышными воланами, сбегающими к земле, напоминают характерные позы и наряд танцовщиц фламенко. Столь распространенный позднее в музыке эллинов, метр 5/8 имеет критское происхождение. Трансформировавшись со временем в размере 2/4, он сохранился в ритмической фигуре фламенко тьенто» [8].

Наприкінці II тис. до н. е. фінікійці почали засновувати в Тартессі свої постійні факторії, так виникли Гадир або Гадес (сучасний Кадіс), Малака (сучасна Малага), Гіспаліс (сучасна Севілья) та ін. Як представники давньої сирійської культури, фінікійці, ймовірно, першими сприяли зв'язку Андалузії із загадковим Сходом. Надалі цей зв'язок підтримали наступники фінікійців — карфагеняни. Одночасно з карфагенянами до андалузських берегів прибули греки.

Незважаючи на зневажливе ставлення еллінів до сирійської музики, яку вони звинувачували в «оргіастичності», музика греків сформувалася під значним впливом сирійського мистецтва і презентує ознаки, загальні для багатьох середземноморських культур цього періоду. Деякі з означених особливостей виявилися найбільш стійкими саме в музиці фламенко. Дорійський лад, який посідав центральне місце в мистецтві еллінів (вони характеризували його як найдосконаліший, мужній, піднесений), і донині є основним у фламенко. Через помилку, якої припустилися середньовічні вчені під час розшифровки старогрецьких ладів, дорійський лад у сучасному музикознавстві дістав назву фригійського. У фламенкології використовується первинна (старогрецька) термінологія.

Таким чином, до приходу арабів на Піренейський півострів (711 р.) в Андалузії склалася давня, високорозвинена цивілізація, якій були притаманні східні традиції тих часів. Так сформувалася класична андалузська музика, що має означену назву в країнах Магрибу (Алжир, Туніс, Марокко) — району, звідки в Іспанію прийшли арабські племена берберів і куди вони були витіснені внаслідок Реконквісти (руху за звільнення від арабського панування в Іспанії).

Унаслідок цього процесу з'являються муашшах, андалузська ноуба. Принцип обробки кожної строфи торнадой, який є основою форм заджалья і зехеля, був характерний для іспанської музики

й поезії (жанри вуельта, торнада, альба, серранілья, сегідилья та ін.). У фламенко він досить чітко простежується в структурі севільянас.

На місце арабів як «повноважних представників» Сходу в Андалузії прибули племена циган. Вихідці з Індії, що пройшли через усю Азію, вони знайшли в Іспанії споріднену музичну культуру. Іноді внесок циган у фламенко порівнюють з роллю негрів Америки в процесі формування джазу. Це помилкове твердження, як і ідея, що канте хондо походить від іудейської псалмодії або арабського азану. Як відзначає І. Россі, цигани, як і євреї, не є творцями канте фламенко, а лише сприяють його збереженню спільно з андалузійцями й мурсійцями. Тобто йдеться лише про загальні принципи й елементи означених культур, що склалися в подібних умовах і контактували впродовж великого історичного періоду.

Розвиткові мистецтва фламенко сприяла й греко-римська культура, вплив якої простежується в середньовічних візантійських літургійних співах. Композитор Мануель де Фалья відзначив подібність у мелодії й у спадній мінорній гамі. Григоріанські співи під час літургійних церемоній асимілювались і внесли свої мелодійні обриси зі східним акцентом.

Ісламське нашествя на початку VIII ст. н. е., можливо, одразу істотно не вплинуло на музичні традиції. Проте на них вплинула персидська музика після прибуття видатного багдадського музиканта Заріаба, який заснував у Кордові під час правління Аб аль Рахмана II (822 — 852 рр.) школу співу.

Арабське панування на Іберійському півострові (711–1492 рр.) значно вплинуло на політичне, наукове й культурне життя. Можна провести паралелі між модуляціями й мелізмами в таких пісенних формах, як тона і сигірійя, та закличах на мусульманську молитву. Також у них спостерігається подібність у ритміці.

У середні віки, за часів іспанської Реконквісти (завершилася в 1492 р.), конкістадорів і відкриття нових територій, на розвиток культури Андалузії впливали культури країн Європи: християнство принесло з собою григоріанську музичну систему, яка змішлася з місцевими стилями. До 1492 р., коли іспанська католицька гегемонія витіснила мусульман та іудеїв, музика Андалузії набула особливого синтетичного стилю, який відокремив її від інших районів Іберійського півострова.

Розвиток фламенко тісно пов'язаний із прибуттям циган в Іспанію. Найдавніший документ, який свідчить про це, підписаний королем Альфонсом Великим, датований 1425 р. Проте не заперечуються гіпотези, згідно з якими цигани прийшли в Іспанію набагато раніше — з Африки, точніше — з Єгипту. Цю теорію підтверджує етимологічна спорідненість слова «цигани» і топоніма «Єгипет». Водночас більшість дослідників згодні з версією, що цигани

походять з Панджаби — північно-східного регіону Індії, з якого в VII — XIV ст. почалося переселення кочових племен. Цигани, що оселилися на півдні Іберійського півострова, ознайомилися з яскравим фольклором Андалузії, який став частиною циганської культури, що мала східні корені. П'єр Лефран, її дослідник, дотримується тієї точки зору, що симбіоз двох культур — циганської й мориської — найбільше сприяв розвитку мистецтва. Мориски — маври, що прийняли християнство, щоб уникнути їх виселення з Іберійського півострова, наслідують музичні традиції Аль-Андалуза. Вважається, що циганський вплив на фламенко виявився передусім у манері виконання, проте це поширене припущення викликає дискусії й понині.

Упродовж трьох століть після падіння Кордовського Халіфату фламенко втрачає ознаки, характерні для південних регіонів Іспанії. Севілья, а згодом і Кадіс стали діловим центром Європи: через Севілью укладалися всі торгові й ділові угоди з Америкою, а також відбувався тісний міжкультурний обмін. Пісні й танці Андалузії, які поширилися в Америці й зазнали деяких змін, трансформувалися в такі стилі, як гуахіри, мілонги, коломбіани, румби, відаліти, які здобули популярність на початку XX ст.

Одними із значущих цінностей культури фламенко є поняття свободи й боротьби. Народи, які зробили найвагоміший внесок у мистецтво фламенко, зазнавали гонінь. Араби витіснені з Іспанії в 1492 р.; євреї, яких у V ст. налічувалося близько ста тисяч, були змушені прийняти християнську віру, щоб уникнути переслідувань; циган також гнали. Кожен із цих народів у певний момент історії втратив свою країну і проти волі прийняв чужу віру й культуру. Їхня музика стала прихованим протестом проти несправедливості, наріканням на долю, у їх піснях ішлося про похмуру життєву реальність.

Перша згадка про фламенко стосується 1785 р. і приписується Хуану Ігнасіо Гонсалесу дель Кастильо, який написав сонет «El Soldado fanfarron» і використав у ньому термін «фламенко» як синонім слова «сучилло» (у перекладі з іспанської — «ніж»). Саме ця епоха вважається періодом виникнення фламенко.

Існує факт, що «містечкове» фламенко перетворилося на мистецтво професійних виконавців у середині XVIII ст. Перше ім'я, що збереглося в письмових джерелах, власне належить кантаору Тіо Луїсу де ла Хуліана, чие існування, проте, не доведене. Достовірніше ім'я Ель Планеті — кантаора з Кадіса, що розпочав свою кар'єру з виконання тону і сегірїї у сільському кварталі Триану. З'являються професійні виконавці: співаки (Ель Фільо (вихованець Ель Планеті), Хуан де Дьос, Пако ла Лус, Ла Андонда, Локо Матео, Курро Дурсе), танцівники (Ла Канделарія, Ла Кампанера, Ла Перла, Ель Хересано, Мірасьєлос), гітаристи (Колірон).

У середині XVIII ст. найвідомішими центрами фламенко були Тріана (циганський квартал Севільї), Кадіс, Херес де ла Фронтера й інші портові міста. Проте до останньої третини XIX ст. мистецтво фламенко не було загальнонародним надбанням, а існувало в межах *ratio* (центр будинку), пивних, тавернах. Традиційні іспанські житла — квартири — будувалися навколо загального дворика — *ratio* — місця, де проходили різні сімейні свята. Дійство фламенко, таким чином, відбувалося в обмеженому колі родичів. Невипадково багато видатних імен у мистецтві фламенко пов'язані із сімейними династіями, де від покоління до покоління передавалися секрети майстерності. Музика була як спілкування, діалог (між двома співаками, співаком і гітаристом, піснею і танцем), чим пояснюється її імпровізаційний характер. Фламенкові танцювальні стилі тісно пов'язані з фольклорними стилями (андалузькими й іспанськими).

Пізніше фламенко стало існувати у формі фієст, а в кінці XVIII ст. уже звучало в тавернах і на заїжджих дворах доріг Андалузії.

У XIX ст. професійні виконавці фламенко стали виходити на сцени. До 1850 р. *cante flamenco* (спів фламенко) став таким популярним, що його виконували в *café chantantes* («співочі кабаре»). Перша така кав'ярня була відкрита в Севільї у 1842 р. У 70-х рр. «кафе кантанте» створені в містах Севілья, Кадіс, Херес-де-ла-Фронтера, Пуерто-де-Санта-Марія, Малага, Гранада, Картахена, Ла Уньйон і за межами Андалузії — у Мадриді, Барселоні, Більбао. Переважало фламенко *jondo* (глибокий спів), також для задоволення публіки були представлені інші народні пісні. Фламенкологи визнають, що вершиною розквіту фламенко є творчість кантаора Сільверіо Франконетті (1829-1889), який створив його найкращі зразки *cante*. Окрім С. Франконетті, популярності набули La Josefa, Tío Martín, Vergara, Enrique el Gordo Viejo, Curro Dulce, El Loco Mateo, Paco de la Luz, Manuel Molina, El Nitri тощо. Серед найвидатних гітаристів того часу були Maestro Patiño, Paco el Barbero і Paco Lucena, а серед танцівників — Antonio de Bilbao і Juan la Macarrona. Ще одним знаменитим кантаором того часу був Антоніо Чакон, який починав свою кар'єру з виступів у кав'ярні С. Франконетті. Конкуренція між співаками, танцівниками й гітаристами сприяла розвитку різних виконавських стилів, жанрів і форм фламенко. Склалася своєрідна класифікація фламенко: «канте хондо» (*cante jondo*) — емоційно виразні, драматичні, експресивні пісні (сигірійя, солеа, канья, поло, мартінете, карселера); «канте гранде» (*cante grande* — великий спів) — пісні з великою протяжністю і мелодіями широкого діапазону; «канте чіко» (*cante chico* — малий спів) — пісні, що виражають більш веселі емоції, порівняно з попередніми видами співу (алегріас, тангос, булеріас

тощо). У подальших дослідженнях в розділ *cante chico* було включено народне фламенко. Танцю відводилося вагоме місце в канте фламенко, а пісні розрізнялися за функціями: пісня «аланте» (*alante*) призначалася лише для слухання, «атрас» (*atrás*) супроводжувала танець. Дослідниця історії мистецтва фламенко А. Сиротіна відзначає: «Епоха кафе кантанте вважається золотим веком. Тоді блистали самі великі творці фламенко. Все, що було створено тоді, являється еталоном, все те, що було створено по-пізніше, уже не вважається чистим» [10]. Проте до кінця XIX ст. кафе кантанте занепадають. Клієнти почали диктувати репертуар, і артисти фламенко стали «підлаштовуватися» під смаки публіки, часто простішої, ніж «глибоке» фламенко.

У першій чверті XX ст. фламенко залишалося розважальним жанром. У 1920 р., коли намагалися створювати опери-фламенко, музика стала занадто театралізованою й комерційною. Першими почали чинити опір видатні представники творчої інтелігенції Іспанії — поет Федеріко Гарсія Лорка й композитор Мануель де Фалья. За їх ініціативою був організований перший фестиваль андалузького народного співу — канте хондо, що відбувся в Гранаді 13–14 липня 1922 р., а перед цим 19 лютого Гарсія Лорка виступив там з лекцією про канте хондо. Тоді він створив і нарис з такою ж назвою. «Музичній душі нашого народу загрожує смертельна небезпека! Найбільший художній скарб — наше національне надбання — на краю безодні забуття. День за днем облітає листя чудового дерева лірики Андалузії; люди похилого віку забирають із собою безцінні скарби, збережені багатьма поколіннями, і лавина низькопробних куплетів змітає народну іспанську культуру... Не можна допустити, щоб найпристрасніші й найглибші наші пісні й далі спотворювали в шинках сальними приспівками, щоб нитку, заповідану нам незбагненим Сходом, чіпляли на гриф розгульної гітари, щоб липке вино сутенерів плямувало самоцвіти наших мелодій», писав Г. Лорка [9].

Стосовно Мануеля де Фальї, то, використавши у своїх музичних творах мелодії фламенко й канте хондо, він подарував народному мистецтву Андалузії всесвітню популярність. Уперше оркестровку мелодій фламенко для сцени було здійснено Мануелем де Фальєю в його балеті «Любов-чарівниця» (*El Amor Brujo*) — творі, пронизаному духом фламенко.

Мистецтво фламенко набуло міжнародної популярності, коли в травні 1921 р. цілу виставу фламенко було введено до програми російського балету, що виступав у Парижі в театрі «Гает Лірик». Цю виставу організував імпресаріо Сергій Дягілев, котрий під час своїх поїздок Іспанією розгледів великі театральні-сценічні можливості фламенко. Іншою театралізованою виставою фламенко, поставленою на не менш прославленій сцені, стала «Кафе Чинітас».

Назва пов'язана з відомою кав'ярнею в Малазі, в основі дії якої — однойменна пісня Ф. Г. Лорки, декорації виконані С. Далі. Вистава відбулася в театрі Метрополітен у Нью-Йорку в 1943 р.

У 1957 р. організовано фестиваль пісні в Кордові, а в 1957 р. в Хересі відкрито відділення фламенкології. Усе це сприяло поступовому відродженню фламенко як високого мистецтва.

Наприкінці ХХ ст. фламенко починає вбирати в себе кубинські мелодії та джазові мотиви, а також елементи класичної хореографії.

В останні десятиліття виникли змішані різновиди фламенко й інших стилів: фламенко-поп, фламенко-джаз, фламенко-рок, джипсі-румба й інші. У такому поєднанні часто втрачається самобутність традиційного фламенко. Тому, перш ніж братися за стилізацію, балетмейстерові слід ретельно вивчити історію розвитку мистецтва фламенко, стилістичні особливості, зрозуміти його унікальність і лише потім створювати власний напрям.

Отже, вивчення музично-танцювального фольклору Іспанії, об'єднаного в мистецтві фламенко, дозволило виявити особливості означеного феномену: це мистецтво є симбіозом музичних традицій Заходу і Сходу, оскільки на ньому позначився загальний досвід багатьох культур, а саме: греко-римської, фінікійської, сирійської, арабської, персидської, європейської, індійської (циганської), американської. Сформувавшись спочатку як суто музичне, фламенко в ХІХ ст. набуло статусу музично-танцювального мистецтва і з любительського перетворилося на професійне. Загальний інтерес до цього феномену сприяв виникненню багатьох виконавських стилів, жанрів і форм, що, у свою чергу, зумовило своєрідну класифікацію стилів фламенко. Нині це мистецтво набуло міжнародної популярності, що доводять численні фестивалі, вистави, а також створення музичних і танцювальних студій та колективів по всьому світу.

У подальших науково-дослідницьких розробках обраної теми поняття «фламенко» може бути розглянуто в інших культурологічних, етнографічних, мистецтвознавчих та інших аспектах, можливе також філософське трактування цього феномена або вивчення його в галузі літератури. Також можна розширити хронологічні та історичні рамки дослідження мистецтва фламенко та зробити більш детальний його аналіз періоду другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст.

Список літератури

1. Кларамут А. П. Искусство танца фламенко / А. П. Кларамут, Ф. Альбайсин. — М. : Искусство, 1984 — С.183
2. Rossy Hipólito. Teoría del cante jondo / Н. Rossy // Ayuntamiento de Córdoba, 1998

3. Шевченко А. Гитара фламенко: Мелодии и ритмы / А. Шевченко. — К.: 1988 — С.156
4. www.shevchenko.odessa.ua
5. www.flamenco.ru
6. www.flamenco.danceinfo.ru
7. www.horizonteflamenco.com
8. www.garcia-lorca.narod.ru

Надійшла до редакції 14.05.2012 р.